

WYŻSZA SZKOŁA STUDIÓW MIĘDZYKRAJOWYCH
w Łodzi

Jan Paweł II
– w kręgu myśli
politycznej i dyplomacji

Redakcja naukowa
Marian Wilk
Łukasz Donaj

Łódź 2009

Kultura fundamentem rozwoju ludzkości. Współpraca Stolicy Apostolskiej z UNESCO w okresie pontyfikatu Jana Pawła II

Zarówno za życia papieża Jana Pawła II, jak i obecnie, kiedy podsumowujemy jego pontyfikat z pewnej perspektywy czasowej, trudno o jednoznaczną odpowiedź na pytanie, jakie zagadnienie dotyczące współczesnego świata można uznać za centralne w jego nauczaniu. Sposób, w jaki Jan Paweł II formułował swoje poglądy, niezwykle zaangażowany i trafiający do słuchaczy, jak również intensywność, z jaką poruszane tematy były eksponowane, sprawiały, że każde z omawianych przez papieża zagadnień wydawało się tym głównym, zasadniczym, stanowiącym punkt wyjścia dla wszelkich innych problemów, a tym samym dziedzin rozważań papieskich.

Podobnie jak Jana XXIII można nazwać Jana Pawła II papieżem praw człowieka i papieżem pokoju. Podobnie jak Pawła VI można go określić papieżem dialogu i obrońcą sprawiedliwości społecznej. Był zatem Jan Paweł II kontynuatorem swoich poprzedników, dokonując uzupełnienia i rozbudowania stworzonych przez nich koncepcji. Był jednak również nowatorem, nadającą szczególną rangę dziedzicom, które choć istotne w nauczaniu Jana XXIII i Pawła VI, teraz w sposób zauważalny zyskały na znaczeniu.

Jedną z dziedzin, które w nauczaniu papieża-Polaka zostały wyeksponowane bardziej niż u jego poprzedników, była kultura. Nie ulega kwestii, że to Jan XXIII stworzył podstawy do rozwoju antropocentrycznej koncepcji kultury umieszczając człowieka w centrum zainteresowania i tworząc pierwszy pełny katalog praw człowieka w katolickiej nauce społecznej. Podkreślić trzeba tu również zasługi papieża Pawła VI, który często przywoływał ogromne znaczenie kultury w swojej koncepcji prawa do rozwoju, i w tym zakresie utworował drogę do skrytalizowania się wizji kultury papieża Jana Pawła II. To jednak Jan Paweł II uznał kulturę za dziedzinę o znaczeniu fundamentalnym dla właściwego rozwoju ludzkości teraz i w przyszłości oraz nadał jej miejsce szczególne, zarówno w sensie doktrynalnym, jak i instytucjonalnym.

Tak istotne dowartościowanie sfery kultury z jednej strony, z drugiej natomiast postępujące w okresie tego pontyfikatu znaczne rozwinięcie i zintensyfikowanie przez Stolicę Apostolską różnych form dyplomacji dwustronnej i wielostronnej, przełożyło się na szczególne docenienie przez Jana Pawła II Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury, czyli UNESCO¹.

¹ Szerzej na temat współpracy Stolicy Apostolskiej z UNESCO zob. Joanna Kulka, *Stolica Apostolska w międzynarodowych stosunkach kulturalnych od Jana XXIII do Jana Pawła II*, Opole 2006.

Kontakty między Stolicą Apostolską i UNESCO rozwijały się od początku istnienia organizacji, a zatem przypadły na okres pontyfikatu papieża Piusa XII². Przedstawiciele Stolicy Apostolskiej byli obecni na I konferencji generalnej UNESCO w Paryżu w 1946 roku. Oficjalne stosunki między oboma podmiotami zostały nawiązane w 1951 roku, a pierwszym obserwatorem przy UNESCO został w 1952 roku Giovanni Roncalli – późniejszy papież Jan XXIII. Wzajemne relacje opierały się na spotkaniach przedstawicieli obu stron, udziale Stolicy Apostolskiej w konferencjach organizowanych przez UNESCO i stopniowym przystępowaniu przez Stolicę Apostolską do aktywności w ramach międzynarodowego przygotowanych i podpisanych pod auspicjami UNESCO. Podstawą tych kontaktów była zbieżność w dostrzeganiu zasadniczego znaczenia edukacji, nauki i kultury dla pokojowego rozwoju świata.

Możliwość bliskiej współpracy potwierdził krótki pontyfikat papieża Jana XXIII, którego encyklika *Pacem in terris* została bardzo dobrze przyjęta przez UNESCO, jak i znacznie dłuższy pontyfikat Pawła VI, dla którego rozwój integralny był możliwy tylko w sytuacji dowartościowania takich dziedzin jak edukacja, nauka i kultura. To właśnie w okresie pontyfikatu Pawła VI często we wzajemnych kontaktach podkreślano zbieżność celów obu instytucji, podkreślając etyczny i intelektualny charakter misji UNESCO. Nie można pominąć tu jeszcze jednej istotnej bazy dla rozwoju wzajemnych stosunków, którą stała się soborowa Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Zawarta w niej nowa pozytywna percepcja świata współczesnego przez Kościół oraz wprowadzenie w tym dokumencie autonomii kultury świeckiej i religijnej znacząco ułatwiło podjęcie dialogu oraz rozwinięcie wzajemnych kontaktów między Stolicą Apostolską i szeregiem świeckich organizacji międzynarodowych.

O roli, jaką Jan Paweł II przypisywał UNESCO, świadczyło wiele faktów. Już w czerwcu 1980 roku, czyli nieco ponad półtora roku od rozpoczęcia swego pontyfikatu, przy okazji wizyty we Francji, Jan Paweł II odwiedził siedzibę UNESCO. Wcześniej papież złożył wizytę jedynie w siedzibie ONZ w Nowym Jorku i FAO w Rzymie. Wizyta w siedzibie UNESCO przeszła do historii przede wszystkim ze względu na przemówienie papieża skierowane do organizacji. Było to wystąpienie, w którym Jan Paweł II zawarł nie tylko swój punkt widzenia na kierunek działań tej instytucji, ale również swoją wizję kultury, która odtąd była rozwijana przez cały okres pontyfikatu.

W antropocentrycznej koncepcji kultury Jana Pawła II człowiek, który jest „zasadniczym wymiarem”³ życia społecznego, jest przede wszystkim istotą duchową. W coraz bardziej „zmaterializowanych czasach” Jan Paweł II uznał rozwój kultury, a w szczególności kultury duchowej, za podstawowy warunek rozwoju ludzkości i jej pokojowej przyszłości. Kultura została uznana za tę sferę, która nie tylko pozostaje w konstytutywnym związku z innymi dziedzinami życia człowieka, ale te sfery warunkuje i kształtuje. Bez osiągnięcia odpowiedniego poziomu kultury duchowej, bez odnalezienia w sobie pokładów prawdziwego człowieczeństwa, czyli takiego, które

² UNESCO powstała w 1945 roku, a pontyfikat Piusa XII przypadł na lata 1939–1958.

³ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*. Do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980, w: Jan Paweł II, *Wiarą i kulturą. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzka, Rzym-Lublin 1988, s. 53

pozwała dostrzec zasadniczą nadrzędność sfery „być” nad sferą „mieć” i które umożliwiłoby widzenie świata w kategoriach dobra wspólnego, ludzkość nie będzie w stanie wznosić się na wyższe szczeble rozwoju, ani w wymiarze jednostkowym, ani społecznym. To kultura ma humanizować człowieka i umożliwić mu ciągły postęp we wszystkich sferach życia. Bez właściwego rozwoju kultury nie będą mogły rozwijać się prawa człowieka, nie będą zmniejszać się różnice w poziomie rozwoju różnych państw, nie będzie możliwe zachowanie pokoju.

Zwracając się do UNESCO Jan Paweł II mówił o systemie naczyń połączonych, jakim jest dzisiejszy świat. Jest to system, w którym wszystkie dziedziny życia współczesnych społeczeństw oddziałują na siebie i wzajemnie się warunkują. UNESCO jest taką organizacją, która jak żadna inna może wpływać na kształtowanie ducha współczesnych społeczeństw. U podstaw jej funkcjonowania legły od pierwszych dni aktywności „szlachetne impulsy ludzkich sumień, inteligencji i woli”⁴. Wypowiadając słynne słowa, że „(...) człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze”⁵, Jan Paweł II prosił zgromadzonych o to, żeby zechcieli jeszcze bardziej zwiększyć swoje wysiłki na rzecz dowartościowania tej sfery, która rozwija się w ludzkich sercach i umysłach.

W koncepcji kultury Jana Pawła II jeszcze jeden element zwraca szczególną uwagę. Jest nim organiczny i konstytutywny związek kultury i religii. Zdaniem papieża, kultura nie może się właściwie rozwijać, jeśli pominięty zostanie wymiar religijny. Pozbawiona tego wymiaru, kultura utraci możliwość oparcia się na niezbędnych dla niej wartościach i zasadach. To właśnie nierozdzielny związek między religią i kulturą odnajduje swój wyraz we współpracy między Stolicą Apostolską i UNESCO⁶.

Przemówienie Jana Pawła II wygłoszone w UNESCO stało się punktem wyjścia do sformułowania nowego programu kulturalnego Stolicy Apostolskiej. Było ono odtąd wielokrotnie cytowane i przywoływane nie tylko przez papieża i przedstawicieli Kurii Rzymskiej, ale również przedstawicieli organizacji międzynarodowych współpracujących ze Stolicą Apostolską, a także w wielu oficjalnych dokumentach UNESCO. W publikacji, którą UNESCO wydała z okazji papieskiej wizyty zawarte zostały również, obok wystąpienia Jana Pawła II, wystąpienia przedstawicieli najwyższych władz UNESCO. Warto je zacytować choćby skrótno, ponieważ odzwierciedlają punkt widzenia UNESCO na kwestie wzajemnych powiązań między organizacją i Stolicą Apostolską.

Przewodniczący Rady Wykonawczej UNESCO Chams Eldine El-Wakil w swoim przemówieniu nazwał Jana Pawła II „postaćmi nadziej”, który wierzy w dobro człowieka i jego zdolność do działań na rzecz stworzenia lepszych warunków życia dla całej ludzkości. Odnosił on wiarę papieża do przekonania przedstawicieli państw zasiedlających w UNESCO, którzy również „wierzą w człowieka i dążą do stworzenia lepszej przyszłości – takiej, w której korzystanie przez każdego człowieka z jego niez-

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, s. 54.

⁶ Ibidem, s. 56.

przeznaczalnych praw jest codziennością, sposobem życia”⁷. Podkreślił też, że wizyta Jana Pawła II w UNESCO jest „uświęceniem” zasad i ideałów UNESCO, a słowa, które papież skierował do organizacji, będą „trwałym źródłem inspiracji dla reprezentantów mieszkających w ziemi poszukujących lepszej przyszłości i dobrobytu rodzaju ludzkiego w świecie braterstwa, sprawiedliwości i pokoju”⁸.

Zdaniem Dyrektora Generalnego organizacji Amadou Mahtar M'Bow wizyta papieża w siedzibie UNESCO miała dwojakie podstawy: stanowiła część duszpasterskich podróży papieskich i kolejny etap budowanej od trzech dziesięcioleci współpracy między Kościołem i UNESCO. Wskazując jako podstawę współpracy obu instytucji „głęboką zbieżność” ideałów, wspieranych przez zasady etyczne, odniósł się do działań, które konstytuują tę współpracę. Jako takie wymienił pracę na rzecz świata, który będzie miał jako za jedyny podmiot człowieka, świata, w którym pokój będzie się opierał na sprawiedliwości i będzie kształtował ducha braterstwa. Ta wspólnota ideałów powoduje, że od początku współpraca ta była wspierana zarówno przez jedną, jak i przez drugą stronę⁹.

Wobec tak znaczącego dowartościowania kultury w koncepcji Jana Pawła II UNESCO, będącej najbardziej powszechną organizacją zajmującą się sprawami kultury, musiało stać się jednym z najważniejszych podmiotów międzynarodowej współpracy dla Stolicy Apostolskiej. Papież dał temu wyraz w Liście do kardynała sekretarza stanu w maju 1982 roku, kiedy powołał do życia Papieską Radę ds. Kultury – pierwsze w historii Kurii Rzymskiej quasi-ministerstwo kultury. Wymowa wspomnianego listu, w którym papież zawarł zasady polityki kulturalnej Watykanu, była w zasadniczy sposób zbieżna z koncepcją zaprezentowaną wobec UNESCO w czerwcu 1980 roku. Cytując swoje słowa skierowane do UNESCO, kiedy mówił o tym, że przyszłość człowieka zależy od kultury, papież wyjaśnił w Liście do kardynała sekretarza stanu, że od początku swego pontyfikatu uważał dialog Kościoła z kulturami naszych czasów za „(...) żywotne pole działania, na którym w ostatnich latach XX wieku rozgrywa się losy świata”¹⁰. Rozwijanie współpracy z UNESCO zostało uznane przez Jana Pawła II za jedno z zadań Papieskiej Rady ds. Kultury, która uwzględniając kompetencje innych organów Kurii Rzymskiej w tej sprawie „(...) ma śledzić poczynania organizacji międzynarodowych zainteresowanych kulturą, filozofią nauk, naukami o człowieku, poczynając od UNESCO i Rady Współpracy Kulturalnej Rady Europy, oraz zapewnić skuteczny udział Stolicy Apostolskiej w międzynarodowych kongresach zajmujących się nauką, kulturą i wychowaniem”¹¹.

⁷ Address by Mr. Chams Eldine El-Wakil – Chairman of the Executive Board of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, w: *For a world worthy of man*, Paris 1980, s. 17.

⁸ Ibidem, s. 19.

⁹ Speech by Mr. Amadou-Mahtar M'Bow – Director-General of the the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, w: *For a world...*, s. 25.

¹⁰ Jan Paweł II, *Powołanie do życia Papieskiej Rady ds. Kultury*. List do Kardynała Sekretarza Stanu Agostino Casaroli, Rzym, 20 maja 1982, w: *Jan Paweł II. Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, S. Wyleżek, T. Gorzkula, Rzym-Lublin 1988, s. 146.

¹¹ Ibidem, s. 151.

W okresie pontyfikatu Jana Pawła II kontakty między Stolicą Apostolską i UNESCO, choć podlegające nowej koncepcji polityki kulturalnej Watykanu, opierały się jednocześnie na mechanizmach wypracowanych w okresie poprzednich pontyfikatów. Wzajemne relacje rozwijały się w formie wizyt, zarówno w Watykanie jak w siedzibie UNESCO, regularnego uczestnictwa delegacji Stolicy Apostolskiej w obradach Konferencji Generalnej oraz wszystkich ważnych spotkaniach organizowanych przez UNESCO na poziomie międzynarodowym i regionalnym. Jedną z form współpracy były również wspólne inicjatywy, takie jak okrągły stół zorganizowany pół roku po wizycie Jana Pawła II w UNESCO przez stałego obserwatora Stolicy Apostolskiej przy tej organizacji. Jan Paweł II, podobnie jak jego poprzednik Paweł VI, kierował do UNESCO swoje przesłania i listy z okazji Światowego Dnia Pokoju, Światowego Dnia Analfabetyzmu, z okazji spotkań, rocznic i obchodów.

Wzajemne kontakty dotyczyły takich zagadnień jak edukacja i wychowanie, w tym szczególnie problemów dostępności do edukacji na poziomie podstawowym i analfabetyzmu, nauka, ochrona dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, prawa człowieka, tożsamość kulturowa, pluralizm kulturowy, środki społecznego przekazu. W latach 90. przedmiotem zainteresowania stały się nowe kwestie, takie jak bioetyka i dialog kultur, w tym w również dialog międzyreligijny oraz kultura pokoju.

Na płaszczyźnie wzajemnych kontaktów Stolica Apostolska była reprezentowana przez swojego stałego obserwatora oraz, w zależności od tematyki danego spotkania, przez przedstawicieli poszczególnych dykasterii, a w szczególności różnych rad papieskich.

Wobec szerokiego spektrum zagadnień, którymi zajmuje się UNESCO, we współpracy z tą organizacją zaangażowane były, obok Papieskiej Rady ds. Kultury, Papieska Rada ds. Rodziny, Papieska Rada Duszpasterstwa Służby Zdrowia oraz Papieska Rada *Iustitia et Pax*. Wymienić tu należy również dwie kongregacje: Kongregację Wychowania Katolickiego – Seminarium i Instytutów Naukowych oraz Kongregację Ewangelizacji Narodów¹².

Warto zwrócić także uwagę na działalność Akademii Papieskich. Przykładem współpracy może być przekazanie Dyrektorowi Generalnemu UNESCO Amadou Mahtar M'Bow, podczas jego wizyty w 1982 roku, przyjętej na prośbę papieża przez Papieską Akademię Nauk *Deklaracji dotyczącej zapobiegania wojnie jądrowej*¹³. Kurier UNESCO opublikował jej tekst w 34 językach, w numerze z marca 1982 roku.

W okresie długiego pontyfikatu Jana Pawła II wydarzyło się wiele we wzajemnych kontaktach, ale na kilka momentów warto zwrócić szczególną uwagę. W latach 80. jednym z nich była Światowa Konferencja na temat polityk kulturalnych w Meksyku. Konferencja przeszła do historii jako to spotkanie zorganizowane przez UNESCO, podczas którego udało się wypracować szeroką definicję kultury uwzględniającą mię-

dy innymi, prawa człowieka. To nowe, rozszerzone rozumienie kultury było przejawem coraz bardziej rosnącego znaczenia czynnika kulturowego w stosunkach międzynarodowych. Warto podkreślić, że rozumienie kultury, potwierdzone przez *Mondiacult*, w dużym stopniu pokryło się z definicją kultury wypracowaną przez II Sobór Watykański w Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W obu definicjach podkreślono duchowy wymiar człowieka i możliwość dokonywania przez niego wyborów moralnych. Zwrócono również uwagę na spoczywający na człowieku obowiązek ciągłego poszukiwania i rozwoju we wszystkich sferach, które człowiekowi dotyczą, w tym w sferze duchowej.

W przesłaniu, które Jan Paweł skierował do dyrektora generalnego UNESCO sformułował on zasady polityki kulturalnej i zwrócił uwagę na konieczność zacieśnienia międzynarodowej współpracy kulturalnej oraz zaakcentowanie wymiaru kultury w rozwoju¹⁴. Jednocześnie przytoczona we wspomnianym przesłaniu papieska definicja kultury, w której kultura utożsamiana jest z człowiekiem, została przytoczona w *Raportie Końcowym* jako jeden z możliwych sposobów rozumienia kultury, akceptowany przez część delegatów¹⁵.

W 1983 roku w UNESCO upamiętniono dwudziestą rocznicę encykliki *Pacem in terris*. Natomiast w 1987 roku, poprzez tekst swojego Dyrektora Generalnego Amadou Mahtar M'Bow, zamieszczony na łamach *L'Osservatore Romano*, UNESCO uświetniło dwudziestą rocznicę encykliki Pawła VI *Populorum progressio*.

W 1988 roku zaprezentowana została w UNESCO encyklika Jana Pawła II *Soliditudo rei socialis*. Dyrektor Generalny zaprosił na spotkanie jej poświęcone m.in. przewodniczącego Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* kardynała R. Etchegaray. Treść encykliki, a szczególnie jej punkty styczne z programem UNESCO, były dyskutowane później w grupach roboczych. Podsumowując wyniki wspólnych obrad przedstawiciel Dyrektora Generalnego podkreślił, że UNESCO – potrzebuje w swej działalności wsparcia w docieraniu do świadomości narodów – wsparcia takich sił, jakie posiada Kościół¹⁶.

W latach 1988–1997 Stolica Apostolska włączyła się w obchody zorganizowane przez ONZ Światowej Dekady Rozwoju Kulturalnego. W czasie Dekady Papieska Rada ds. Kultury współpracowała ściśle z ICO (Międzynarodowymi Organizacjami Katolickimi), które w związku z chęcią aktywnego udziału w tej inicjatywie utworzyły Grupę Kulturalną¹⁷.

Zakończenie i podsumowanie Światowej Dekady Rozwoju Kulturalnego było dla UNESCO jednym z najważniejszych przedsięwzięć lat 90. Opracowany w ramach Dekady przez Światową Komisję Kultury i Rozwoju opublikowany w 1995 roku *Report Our Creative Diversity*, w którym uznawano kulturę za fundament rozwoju, współbrzmiał z koncepcją kultury Jana Pawła.

¹⁴ Jan Paweł II, *Oreddie do Dyrektora Generalnego UNESCO*, 24.07.1982, w: Jan Paweł II, *Nauczenie papieskie*, t. V, cz. 2 1982, Poznań 1996, s. 215–216.

¹⁵ *World Conference on Cultural Policies*, Mexico City, 26 July – 6 August 1982, *Final Report*, s. 7.

¹⁶ "Church and Cultures" 1988, nr 10, s. 24.

¹⁷ "Church and Cultures" 1986, nr 8, s. 11–14.

¹² P. Poupard, *Fifty years of presence of the Holy See at UNESCO: History and perspectives*, "The Month at UNESCO" 2003, nr 48, s. 16.

¹³ Pontifical Academy of Sciences, *Declaration on prevention of nuclear war*, 23-24 September 1982. Dokument został przekazany najwyższemu władzom USA, Związku Radzieckiego, Wielkiej Brytanii, Francji oraz ONZ za pośrednictwem delegacji wysłanej przez Jana Pawła II.

Stolica Apostolska włączyła się w tym samym roku szeroko w obchody 50-lecia UNESCO. Z okazji rocznicy, która obchodzona była podczas 28 sesji konferencji generalnej, stojącej na czele delegacji Stolicy Apostolskiej kardynał Paul Poupard, przewodniczący Papieskiej Rady ds. Kultury, w swoim przemówieniu potwierdził, że UNESCO odgrywa unikalną rolę wśród wszystkich organizacji międzynarodowych, ponieważ jej misją ma wybitnie etyczny charakter, jej celem jest promowanie człowieka, a uprzywilejowanym środkiem działania międzynarodowa współpraca kulturalna¹⁸. Jan Paweł II natomiast wyraził szacunek dla przedstawicieli różnych krajów i kultur, którzy od pięćdziesięciu lat podejmują wysiłek intelektualny i moralny realizując projekty UNESCO o podstawowym znaczeniu dla ludzkości¹⁹.

Kolejna, 29. sesja konferencji generalnej, która odbywała się w 1998 roku, przypadała, według słów dyrektora generalnego UNESCO Federico Mayor, na moment zwrotny w historii²⁰. Miała się ona zmierzyć z wyzwaniami etycznymi w kontekście zagadnień ludzkiego genomu i praw człowieka, odpowiedzialności za przyszłe pokolenia, dostępu do wiedzy i informacji oraz wiążącego się z tym prawa do ekspresji. Również dla Stolicy Apostolskiej był to ważny moment, ponieważ obszar zainteresowań UNESCO rozszerzał się w sposób, który mógł przyczynić się do pojawienia się sporów i kontrowersji.

29. sesja konferencji generalnej przyniosła przyjęcie dwóch istotnych dla Stolicy Apostolskiej dokumentów. Pierwszym z nich była *Deklaracja dotycząca odpowiedzialności współczesnych pokoleń za przyszłe pokolenia*, która potwierdzała różnorodność kulturalną i religijną wynikającą z praw człowieka i podstawowych wolności. W Deklaracji znalazło się potwierdzenie godności osoby ludzkiej – tak ważnej z punktu widzenia katolickiej nauki społecznej oraz misji etycznej UNESCO²¹.

Konferencja generalna przyjęła też *Uniwersalną Deklarację na temat Ludzkiego Genomu i Praw Człowieka*. Proces jej przygotowania był śledzony przez Stolicę Apostolską od 1993 roku²², kiedy rozpoczęły się prace nad opracowaniem dokumentu mającego ustanowić reguły dotyczące ludzkiego genomu i klonowania. W obszarze jej szczególnego zainteresowania i zabiegów pozostawały także kwestie jak konieczność ochrony każdej istoty ludzkiej, zakaz wszelkich rodzajów klonowania, nieadekwatność koncepcji „dziedzictwa ludzkości” w odniesieniu do dziedzictwa genetycznego, potrzeba ochrony embrionu, kontrola nad interesami politycznymi, ekonomicznymi i wojskowymi, które mogłyby wywrzeć wpływ nad badanie genetyczne²³.

¹⁸ *Intervento del Capo delegazione della Santa Sede alla 28 sessione della Conferenza Generale dell'U.N.E.S.C.O.*, "Bollettino Sala Stampa della Santa Sede", nr 404 z 30.10.1995.

¹⁹ *Messaggio del Santo Padre al Direttore Generale dell'UNESCO nel 50 anniversario dell'Organizzazione*, "Bollettino Sala Stampa della Santa Sede", nr 429 z 16.11.1995.

²⁰ *The 29th UNESCO General Conference*, "Cultures and Faith" 1997, nr 4, s. 296.

²¹ *Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations*, <http://www.unesco.org>

²² *Jean-Louis Tauran, The Defence of Life in the Context of International Policies and Norms*, http://www.vatican.va/roman_curial/secretariat_state/documents/rc/seg-st_doc_20000211_tauran-acdife_en.html

²³ *Ibidem*.

Deklaracja w wersji, w której została ostatecznie zaaprobowana przez konferencję generalną, została przyjęta przez Stolicę Apostolską z zastrzeżeniami, ale nie całkowicie krytycznym. Choć nie wszystkie kwestie ważne z punktu widzenia Watykanu zostały w niej ujęte, lub zostały ujęte w sposób odmienny od oczekiwanego, deklaracja przeciwstawiła się klonowaniu reprodukcyjnemu²⁴ i wprowadziła zakaz używania ludzkiego genomu w celu osiągnięcia zysków finansowych²⁵.

W tym samym roku Stolica Apostolska włączyła się szeroko w dyskusję podjętą podczas konferencji międzynarodowej w Sztokholmie podsumowującej Światową Dekadę Rozwoju Kulturalnego. W swoim przemówieniu, stanowiącym komentarz do *Draft Action Plan on cultural policies for development*²⁶, stojący na czele delegacji P. Fleetwood²⁷ potwierdził pozytywne przyjęcie przez Stolicę Apostolską wielu zawartych w dokumencie koncepcji. Wśród nich znalazło się uznanie dla twórczości jako ważnego aspektu życia każdego człowieka i każdej społeczności oraz przywiązanie dużej wagi do poszanowania tożsamości narodowych, zwłaszcza w obliczu niejednoznacznej natury globalizacji. Pozytywnie przyjęta została kwestia pełnego i równego uczestnictwa kobiet w formułowaniu i realizowaniu polityk kulturalnych oraz nacisk położony w dokumencie na prawa dzieci, a w szczególności troska, z jaką twórcy dokumentu odnieśli się do potrzeb kulturalnych, aspiracji i twórczości grup znajdujących się w gorszym położeniu. P. Fleetwood zwrócił w tym kontekście szczególną uwagę na uznanie Stolicy Apostolskiej dla idei wypracowania instrumentów w zakresie upowszechnienia internetu, który może odegrać zasadniczą rolę w umożliwianiu dostępu do edukacji na obszarach wiejskich lub wobec izolowanych społeczności oraz na obszarach ubogich i rozwijających się.

Z aprobatą Stolica Apostolska odniosła się również do idei wypracowania „międzynarodowego kodeksu postępowania”, który chroniłby prawo do prywatności i bezpieczeństwa w społeczeństwie informacyjnym oraz instrumentów służących wyrażeniu przemocy i nietolerancji.

W kolejnych latach Stolica Apostolska współpracowała UNESCO w kwestiach takich jak dialog kultur i dialog międzyreligijny oraz kultura pokoju. Jan Paweł II nawiązywał w swoim nauczaniu do inicjatyw organizowanych i współorganizowanych przez UNESCO, jak Międzynarodowy Rok Dialogu Między Cywilizacjami (2001) czy Międzynarodowa Dekada Kultury Pokoju (2001–2010). Dobrą okazją do przypomnienia papieskiego nauczania na te tematy stały się, obok wielu innych wystąpień, orędzia na Światowy Dzień Pokoju.

Jak podaje *L'Attività della Santa Sede*, pod koniec pontyfikatu Jana Pawła II średnio w ciągu roku Stolica Apostolska brała udział w około trzydziestu spotkaniach i róż-

²⁴ *Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights*, art. 1, <http://www.unesco.org>

²⁵ *Ibidem*, art. 4.

²⁶ Był to drugi, po *Background Document*, dokument roboczy, w którym Dyrektor Generalny UNESCO zaproponował konkretne propozycje w aspekcie rozwoju polityk kulturalnych państw w świetle raportu *Our Creative Diversity*.

²⁷ *L'Attività della Santa Sede nel 1998*, s. 1025.

nego rodzaju przedsięwzięciach realizowanych przez UNESCO²⁸. Sama też, szczególnie w wyniku inicjatyw podejmowanych przez stałego obserwatora przy UNESCO, starała się tę współpracę rozwijać. Istotną rolę w tego typu działaniach odgrywa Międzynarodowe Centrum Katolickie przy UNESCO oraz międzynarodowe organizacje katolickie.

Opracowana 1945 roku preambuła aktu Konstytucyjnego UNESCO zawiera kilka myśli, które pozostają aktualne od czasów jej ogłoszenia, a w pierwszych latach XXI wieku być może jeszcze bardziej zyskują na swojej aktualności. Znajdziemy tam słynne stwierdzenie, że wojny rodzą się w umyśle człowieka i dlatego również w umyśle człowieka dojrzeć powinna sprawa obrony pokoju. Przeczytamy tam, że szerzenie kultury i powszechnej oświaty, w dążeniu do sprawiedliwości, wolności i pokoju, jest niezbędne dla godności człowieka i stanowi święty obowiązek, który wypełnić winny wszystkie narody w duchu wzajemnej pomocy. Wreszcie pochylimy się nad prawdą, że pokój oparty wyłącznie na ekonomicznych i politycznych układach rządów, nie będzie mógł zapewnić jednomyślnego, trwałego i szczerego poparcia narodów świata, oraz że pokój musi w konsekwencji opierać się na intelektualnej i moralnej solidarności państw świata²⁹.

Wszystkie zacytowane wyżej idee można odnaleźć w katolickiej nauce społecznej, a w szczególności w nauczaniu papieża soborowych, Jan Paweł II czyniąc z UNESCO jeden z najważniejszych podmiotów współpracy na płaszczyźnie stosunków międzynarodowych nadal szczególną rangę tym ideom, które eksponują znaczenie sfery duchowej dla zbudowania pokojowego, sprawiedliwego i wolnego świata. Jakkolwiek stosunki między UNESCO i Stolicą Apostolską mogą stawać się z czasem bardziej skomplikowane ze względu na pojawianie się we wzajemnych relacjach trudnych kwestii etycznych, wydaje się, że wzajemne kontakty nie tracą na intensywności. Obie instytucje potrzebują się nawzajem w świecie, w którym solidarność intelektualna i moralna jest coraz trudniejsza do osiągnięcia w obliczu niechęci, a nawet wzajemnej wrogości różnych kultur.

²⁸ *L'Attività della Santa Sede* za odnośne lata.

²⁹ http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/teksty/Akt_Konstyt.doc

Uniwersalistyczna koncepcja cywilizacji w myśli historiozoficznej Jana Pawła II

Karol Wojtyła (1920–2005), późniejszy papież Jan Paweł II (od 1978 r.), należy do grona największych współczesnych myślicieli. Siła oddziaływania Jego myśli była ogromna, biorąc chociażby liczbę Jego audytorium, wielkość nakładu Jego książek czy też ilość publikacji poświęconych papieskiemu nauczaniu. Odbiorcami Jego przesłania byli przede wszystkim wierni Kościoła katolickiego. Lecz bynajmniej Papież-Polak nie zamykał się w ciasnych ramach jakiegokolwiek ekskluzywizmu, w tym religijnego. Nawiażywał dialog z niekatolickimi wspólnotami chrześcijańskimi, przedstawicielami religii niechrześcijańskich oraz z ludźmi niewierzącymi. Był postrzegany także jako wielki polityk i dyplomata, wpływający na dzieje świata. Podkreśla się Jego szczególne osiągnięcia w walce systemem komunistycznym¹. Jako papież poruszał w swoim nauczaniu, oprócz zagadnień natury teologicznej, ważne kwestie społeczne, takie jak pokój światowego, stosunków ekonomicznych, praw człowieka, natury polityki, etc. Wcześniej jako filozof i teolog katolicki zajmował się głównie antropologią filozoficzną, czyli filozofią człowieka oraz etyką społeczną. Podejmował również rozważania nad kluczowymi problemami jednostki i społeczeństwa. I chociaż ani refleksja historiozoficzna, ani cywilizacyjna nie stanowiła zasadniczego przedmiotu Jego dociekań filozoficzno-teologicznych, to „Jako (...) człowiek pióra i myśliciel, duszpasterz i hierarcha kościelny, teolog i człowiek czynu równocześnie, a więc z racji zajmowanego stanowiska, posiadanej godności i pełnionych misji, realizowanego posłannictwa – odwołuje się do pewnej całościowej filozofii dziejów, tworzy dla siebie i dla potrzeb swoich słuchaczy i czytelników, adresatów jego pasterskiego, apostolskiego nauczania własną, będącą przejawem i wynikiem właściwego sposobu widzenia, odczuwania i rozumienia wizję procesu dziejowego, jego przebiegu, czynników nadprzyrodzonych, praw oraz skutków dla czasów współczesnych”².

Celem niniejszego referatu jest ukazanie koncepcji cywilizacji, jaka rysuje się w dorobku intelektualnym Karola Wojtyły, na który składają się zarówno prace sprzed pontyfikatu, jak i dokumenty papieskie, przemówienia i orędzia, które ogłosił jako najwyższy hierarcha Kościoła katolickiego. Refleksja nad cywilizacją wpisuje się

¹ Zob. M. Wilk, A. Dyszlewska i B. Miernik, *Jan Paweł II. Wielki dyplomata i polityk*, Łódź 2006; także B. Lecointe, *Prawda zawsze zwycięży. Jak Papież pokonał komunizm*, Warszawa 1997.

² R. Łużny, «Przyszłość jest to dziś...» *Jana Pawła myślenie w wymiarze historii narodów słowiańskich*, [w:] *Servo veritatis II*, Kraków 1996, s. 194.